

Z názvu tohto objemného diela vyplýva, že ide o súbor otázok právnej histórie, ktoré sa tu riešia v zornom uhle dvoch hladísk, a to histórie vied a metodológie. Pokiaľ ide o prvé hladisko, zameriava sa na dejiny historickoprávnej vedy v Uhorsku, resp. teraz Maďarsku. Súbor poznatkov pritom vyvedených predstavuje vlastne dejiny uhorskej, resp. maďarskej historiografie štátu a práva. Tieto dejiny sú tu spracované tak podrobne, že dávajú doteraz najobsiahlejší obraz o uvedenej historiografii. Druhé hladisko tohto diela má širší územný záber, lebo postihuje aj celú strednú a východnú Európu. Týka sa vlastne možnosti použiť porovnávaciu metódu na výskum dejín štátu a práva.

Obidve základné hladiská diela spôsobujú, že jeho obsah bolo možné publikovať aj v dvoch samostatných monografiách. Keď autor tento obsah spojil, urobil tak zrejme preto, lebo v časti o porovnávacíj metodike v dejinách štátu a práva nadväzoval aj na prvú historickú časť. Skúmal totiž komparatistické tendencie v historiografii štátu a práva, a to najmä v podmienkach marxistických dejín štátu a práva. Poznatky a závery zhrnuté v tomto diele sú výsledkom dlhoročných štúdií, ktorých čiastkové výsledky uverejnil autor v predchádzajúcich rokoch na viacerých miestach v odbornej tlači svojej vlasti, ako aj v iných socialistických krajinách. Preto bolo na mieste, že ich napokon zhrnul v súbornom diele. Ako jeden z vedúcich maďarských marxistických právnych historikov strednej generácie vystupuje pritom autor aj vo funkcii bádatela, ktorého postoj je pre súčasnú maďarskú marxistickú historiografiu štátu a práva reprezentatívny.

V prvej časti spisu rozpracoval vyššie spomenuté prvé hladisko v 7 kapitolách, ktoré tvoria o niečo viac ako polovicu spisu. Tu zaslúži pozornosť, ako autor citlivo zareagoval na to, že historiografia štátu a práva v období Uhorska sa vlastne nemože kvalifikovať ako maďarská. Jej tvorcovia totiž boli zo značnej časti nemaďarskí bádatelia, a to najmä Nemci a Slováci. Preto autor volil veľmi často pre charakteristiku tejto historiografie národnostne neutrálne označenie "domáca" (hazai) a za maďarskú kvalifikoval len takú, ktorá mala príznaky najskor prebúdajúceho sa národného uvedomenia, resp. neskoršie črty nacionalizmu, ba až šovinizmu. Tento prístup autora - aj keď sa v spise nezachováva vždy dosledne - treba hodnotiť ako osobitný klad a odklon od niekdajšieho spôsobu, podľa ktorého sa všetko, čo bolo "uhorské", chápalo súčasne ako "maďarské", bez ohľadu na veľmi pestrú národnostnú zložitost niekdajšieho Uhorska.

Začiatky metodicky podloženej historiografie štátu a práva v Uhorsku pripisuje autor vplyvu nemeckej historickoprávnej školy Savignyho. Prítom vychádza z tézy, podľa ktorej záujem o vývin štátu a práva sa vždy spájal s úsilím mysliteľov orientovať sa v spoločenských problémoch súčasnosti. Preto aj korene modernej historiografie práva kladie do obdobia rozkladu feudálnej spoločnosti a vzniku buržoáznej. Vtedy sa osamostatnila právna história ako osobitná veda. V Uhorsku nastala buržoázna premena s oneskorením, ale uvedené osamostatnenie prebiehalo už aj pred touto premenou. Základy na osamostatnenie právnej histórie poskytli aj v celoeurópskom meradle tendencie historického výskumu podložené prameňmi. V Uhorsku sa k tomu pridružila tá skutočnosť, že vplyvom zápasov stavov proti dynastii Habsburgovcov prevládalo historické nazeranie na právo. To spôsobilo vznik zbierok starodávneho uhorského práva. Metodický historickoprávny výskum začal v Uhorsku až v druhej polovici 18. stor. Na tom mala podiel osvietená politika panovníkov a jej heslo o úlohe zabezpečiť blaho ľudu ako o najvyššom prirodzenom zákone. Tým sa podvrátilo nevedecké stavovské chápanie. Ako hlavný reprezentant tohto smeru vynikol slovenský bádatel a neskôr vysoký dvorský funkcionár Adam František Kollár. Na univerzite sa to prejavilo zavedením politického zemepisu, štatistiky a verejného práva ako právnických vyučovacích predmetov. Súčasne vznikala v Uhorsku vedecká historiografia založená na prameňoch.

Tak nakoniec vznikol pod vplyvom osvietenstva historiografický smer, ktorý autor kvalifikuje ako "právny historizmus". Po zložitom procese v ňom prevládla nemecká prirodzenoprávna tendencia pozbavená povodných revolučných prvkov. Ako vnútorné protirečenie sa však koncom 18. stor. uplatnila v reakčnom chápaní dejín náuka o zmluvnom charaktere štátu, resp. stavovsko šľachtické chápanie delby štátnej moci. Od prvej polovice 19. stor. ovládla uhorský právny historizmus romantika a neskôr liberalizmus. Tieto smery obsahovali v sebe pokrokové prvky. V oblasti právnej sa osamostatňovali jednotlivé právne disciplíny a v nich sa začalo sledovať aj historické hľadisko. To ilustroval autor na jednotlivých bádateľoch.

Nositelmi myšlienok buržoázneho nacionalizmu sa v Uhorsku, na rozdiel od susedných krajín, stali prevažne šľachtici a inteligencia. Ich posobenie sa rozvinulo najmä na cirkevných učilištiach, hlavne protestantských, pokiaľ sa tam vyučovalo aj právo. Pamiatky na to sa zachovali v mnohých rukopisných archívnych materiáloch, ktoré autor po prvý raz odhaloval a súborne spracoval. Mali razenie maďarského vlastenectva a tvorili nábehy na odbornú historiografiu štátu a práva. Prejavovali sa v nich aj komparatistické tendencie.

Na tento stav nadviazal rozmach právneho historizmu v podobe metodologickej historickoprávnej vedy. Autor v tom vidí súvislosť s nábehmi na oneskorenú buržoáznou premenou, do ktorej v oblasti práva zasiahla náuka historickoprávnej školy Savignyho. Za hlavného reprezentanta tohto smeru v Uhorsku sa považuje Ignác Frank, nemeckého povodu, ktorého životné dielo sa popisuje v celých dvoch kapitolách spisu, na vyše sto stranách. To by mohlo tvoriť samostatnú monografiu. Autor v diele tohto bádatela vidí vedecky zdovodnené historickoprávne hladisko, neskreslené konzervatizmom triednych záujmov.

Pomerne krátko na to popísal autor okolnosti osamostatnenia historickoprávnej vedy. Stav za tzv. neoabsolutizmu po r. 1848 a potom po obnovení univerzitnej autonómie v 60-tych rokoch charakterizoval ako oživenie "národnej márnomyseľnosti" a nekritické prevzatie romantických nadsádzok nemeckej historickoprávnej školy. Vedúcou osobnosťou štátoprávnej historiografie bol v Uhorsku v tom čase bádatel rakúskeho povodu Gustáv Wenzel. Racionálnejšie postupoval Imre Hajnik. Obidvaja menovaní bádatelia mali budovatelské zásluhy, ale podľahli nevedeckej romantike a spolu s nimi celá historiografia štátu a práva. Reakčný nacionalizmus v tejto oblasti vrcholil na prelome storočia, aj keď sa ukázali aj kladné výsledky bádania.

Myšlienkovým skokom dozadu analyzoval autor potom činitele rozmachu právnohistorickej vedy v buržoáznom období. Prítom zabiehal až do obdobia pred rokom 1848 a sústredil napokon svoj rozbor na obdobie po vyrovnaní r. 1867. Právnu históriu tohto obdobia kvalifikoval ako zbrojnicu na obranu feudálnych zvyškov. Napriek tomu sa uplatnil v právnom myslení aj liberalizmus ideami ústavnosti, zastúpenia ľudu a parlamentarizmu. Mimo rámec národných právnych dejín sa začali rozvíjať tzv. všeobecné dejiny štátu a práva. Popri tom prevládala fikcia, ako by Uhorsko bolo maďarským národným štátom. Posobením učebníc vydávaných podľa vzoru bádatela Ákosa Timona nastala izolácia uhorských dejín štátu a práva od dejín susedných národov. Historiografia obdobia medzi dvomi svetovými vojnami bola zatažená prežitkami z čias pred r. 1918. Toto obdobie však autor podrobne nerozoberal, čo kontrastuje s veľmi podrobnou analýzou stavu v 18., resp. 19. stor. Tým skončil prvú historiografickú časť spisu.

Druhá, metodologická časť spisu nenaďväzuje organicky na prvú. Autor v nej ukazuje, že historizmus marxistickej právnej vedy upriamil pozornosť právnych historikov na všeobecné súvislosti právneho vývinu. To si potom vynútilo nazerat na právne dejiny komparatisticky. Výsledky bádania najmä socialistických právnych historikov ukázali jednak, že nejestvuje nijaká samostatná porovnávacíá právoveda a jednak, že podklad na porovnávanie v práve aj v jeho dejinách dávajú regionálne súvislosti,

podmienené prostredím a sociálno-ekonomickými predpokladmi. Pritom sa bolo treba vyrovnávať s mnohými buržoáznymi smermi. V podmienkach uhorských, resp. maďarských dejín práva pritom ide o to, skúmať tieto dejiny v súvislosti s dejinami národov strednej a východnej Európy. Tu naznačil autor niektoré zvláštnosti tohto priestoru, medzi ktoré patrí najmä prechod od feudálneho zriadenia k buržoáznemu cestou kompromisu.

Aj tu autor myšlienkovým skokom dozadu podrobil kritike niekdajšiu maďarskú historiografiu všeobecných európskych dejín práva, a to v zornom uhle komparatistiky a pre obdobie dualizmu, ako aj obdobie medzi dvomi svetovými vojnami. Medzi hlavné ciele komparatistiky v dejinách štátu a práva zaraduje úlohu lepšie chápať právny vývin roznych období a spoločenských formácií. V tomto smere nastal rozmach v socialistických krajinách v 60-tych rokoch. S dorazom aj tu vyzdvihol autor, že nejestvuje nijaká porovnávacia história práva, ale len poznatky získané porovnávacou metódou aplikovanou na tieto dejiny. V tejto súvislosti urobil autor opäť exkurz naspäť do pomerov právneho historizmu 19. stor. a chyby v tomto období sa vyskytujúce - ako bolo zdorazňovanie filologického a etnologického hladiska - považoval za napravené až marxistickou metódou v 20. stor. Táto metóda totiž postavila do popredia ako nezbytnú zložku komparatistiky otázku zákonitostí.

Metodickú krízu buržoáznej komparatistiky na začiatku 20. stor. kvalifikoval ako odraz zložitek politickej reakčnosti v buržoáznej vede. Najmä popieranie zákonitostí vývoja malo reakčnú povahu. Len požiadavka kritiky prameňov bola pokroková. Až vplyvom marxistickej historiografie sa potom zdoraznil význam pravých a vedecky dokázateľných zvláštností porovnávaných javov. Opätným skokom dozadu dovodzoval autor, aké bolo nesprávne, keď buržoázni bádatelia aplikovali moderné hladiská na minulosť. Marxistická právna historiografia takýto ahistorický postup odmieta.

S komparatívnou metódou dal do súvislosti výskum reliktovej práve. Aj pritom vytýkal chyby minulosti, keď sa uplatňovali ilúzie romantického nacionalizmu o národnom a ľudovom práve. Marxizmom zdorazňovaný výskum právneho vývinu najnovšej doby výrazne ukázal, že jestvovali historické procesy, ktoré presahovali rámce národných štátov. Preto sa začali skúmať javy podobnosti, analógie a zákonitostí v roznych právnych systémoch. Preto bolo treba vypracovať zovšeobecňujúce triedenie a systematizáciu, ako aj typizáciu skúmaných javov. Pritom sa vynorili procesy prenikania (difúzie), recepcie a integrácie práv. V tej súvislosti nadobudla rozhodujúci význam socialistická historickoprávna typológia, ktorá vychádzala z marxistickej tézy o výrobe materiálnych majetkov ako základe ľudských dejín.

Od aplikácie týchto zásadných poznatkov očakáva autor nový a veľký rozmach výskumu dejín štátu a práva. Dokaz takého rozmachu už vidí vo výsledkoch sovietskych, českých a poľských bádateľov, ako aj v rozšírení obzoru maďarskej historiografie štátu a práva. Osobitne kladne hodnotí výsledky spolupráce československých a maďarských právnych historikov, ktoré vyplynuli z ich opätovných spoločných konferencií. Svoje závery zakončil autor zdoraznením potreby regionálne zoskupit právne systavy a tak ich podrobiť porovnávaciemu výskumu. Takéto zoskupovanie povedie podľa jeho náhľadu aj k poznatkom o všeobecných zákonitostiach právneho vývinu. Zvýšený význam tomu pripisuje pri regionálnom porovnávacom výskume právnych poriadkov v socialistických krajinách.

Svojimi metodologickými závermi o komparatistike v právnej histórii razil nový smer, zásadne odchylny od tradičnej komparatistiky poznačenej buržoáznymi chybami. Nadviazal na výsledky marxistickej vedy o práve dosiahnuté v Sovietskom zväze za vyše polstoročia a v ostatných socialistických krajinách za vyše štvrtstoročia. Tak dospel k záverom, ktoré nútia právnych historikov všetkých socialistických krajín zamysliť sa a rozpracúvať nadhodené problémy. Kým prvou časťou spisu prispel podstatným prínosom k maďarskej historiografii štátu a práva, druhou časťou dal podnet na výskum aj za hranicami svojej vlasti, ba kritickým bádateľom aj vo svetovom meradle.

J. Karpat